КРИЗА СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

УДК 37.014

<https://doi.org/10.53679/2616-9460.1-2.2021.06>

Пашков Віктор Олександрович –

доцент кафедри міжнародних відносин і аудиту

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»,

кандидат політичних наук, м. Дніпро

ORCID: 0000-0003-4273-2181

У *статті* аналізується сучасний стан системи вищої освіти України та реформи в цій сфері протягом постмайданного періоду. Для осмислення спрямованості освітніх змін останніх років докладно розглядаються політичні та економічні чинники університетських реформ. Особлива увага приділяється тісній залежності інституційної динаміки галузі від політичних чинників – ідеології реформ та курсу уряду у сфері вищої освіти, розстановки політичних сил у парламенті та їх ставлення до проблем освіти та науки. Встановлено, що модернізаційні зміни у вищій освіті за цей період значною мірою корелювали з динамікою трансформації політичного режиму.

Виокремлено два періоди в університетській політиці: реформаторський (середина 2014 р. – середина 2016 р.) і стабілізаційний (середина 2016 р. – серпень 2019 р.). Зроблено висновок про те, що сучасна криза системи вищої освіти України спричинена спробою реалізації неоліберальних підходів у галузі при збереженні та навіть загостренні невирішених пострадянських проблем. Зниження якості вищої освіти негативно впливає на економічну конкурентоспроможність України, відтворення інтелектуальних ресурсів і людського капіталу нації, соціальну згуртованість, може створити нові виклики для гуманітарної безпеки.

У другій частині статті висвітлено макроекономічні умови розвитку системи вищої освіти в 2014–2019 рр., динаміку державного фінансування та структуру освітніх витрат. Встановлено, що в цей період частка видатків на вищу школу у структурі загальних державних витрат також зменшилась, а логіка уряду визначалася неоліберальними підходами.

Проаналізовано фінансування наукової сфери в Україні. Визначено, що академічна та університетська наука перебувають у глибокій кризі, а система державного фінансування НДДКР є не ефективною. Держава практично не фінансує університетську науку, через що погіршується і без того невисока дослідницько-інноваційна спроможність вітчизняних закладів вищої освіти. Загалом рівень державного фінансування науки в 2014–2019 рр. був найнижчим за останні двадцять років і становив 0,2–0,25 % ВВП, що не покривало навіть мінімальні потреби галузі. Критичний стан справ у науці є потенційним викликом національній безпеці, оскільки підтримує можливості для технологічної модернізації вітчизняної економіки, розвитку інноваційних галузей, сприяє вимиванню інтелектуальних ресурсів з України.

Ключові слова: освітні реформи, університетська політика, неолібералізм, інституційні чинники, криза, політичний режим.

Viktor Pashkov

THE CRISIS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF CONTEMPORARY UKRAINE IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY CHALLENGES

The article analyzes the state of the art in the Ukrainian higher education system and education reform during the post-Maidan period. Political, economic factors of university reform are examined in detail for an insight into the transformations over the last years. Special attention is paid to the close correlation between the institutional dynamics of higher education and political factors – the ideology of reform and the government policy in higher education, the political line-up in the parliament and MPs' views on education and research. The author finds that modernization in higher education during this period was largely correlated with the dynamics of the political transformation of the government.

Two periods in university policy are singled out: the reform period (from mid-2014 to mid-2016) and the stabilization period (2016–2019). The author elicits that the current crisis in the Ukrainian higher education system is caused by the attempt to implement neoliberal approaches toward university policy, while failing to address and even exacerbating unresolved post-Soviet problems. The decline in the quality of higher education has a negative impact on Ukraine's economic competitiveness, the reproduction of the nation's intellectual resources and human capital, as well as social cohesion. It may also trigger new humanitarian security challenges.

In the second part of the article, the author focuses on the macroeconomic conditions for the development of higher education in 2014–2019, the dynamics of public funding and the structure of education expenditures. The analysis finds that during this period, the share of higher education expenditures in the structure of total public expenditures also decreased, and the rationale of the government was motivated by neoliberal approaches.

Particular attention is paid to the analysis of science and research funding in Ukraine. Currently, academic research is in deep crisis, and the system of public funding of Research and Development is inefficient. University research remains underfunded, which results in the further deterioration of the already low research and innovation capacity of national universities. The level of public funding for science in 2014–2019 was the lowest in twenty years and amounted to 0.2–0.25 % of GDP, which did not cover even the minimum needs of the industry. The critical state of affairs in science and research is potentially a national security challenge, as it undermines opportunities for the technological modernization of the national economy, the development of innovative industries, and contributes to the leaking of intellectual resources from Ukraine.

Keywords: education reform, university policy, neoliberalism, institutional factors, crisis, political order.

Вітчизняна система вищої освіти сьогодні перебуває в глибокій кризі, що спричинена загостренням попередніх внутрішніх проблем і дисбалансів, а також дією несприятливих зовнішніх чинників. Основні її вияви – це зниження якості викладання та підготовки фахівців, занепад університетської науки, хронічний брак фінансових ресурсів і скорочення штату викладачів, масовий виїзд молоді на навчання за кордон.

На цьому тлі протягом останніх років спостерігається помітне погіршення як кількісних, так і якісних показників освітньої системи. У свою чергу, основні зацікавлені групи (стейкхолдери) – держава, роботодавці, академічна спільнота, студенти, громадськість – відкрито висловлюють своє

невдоволення станом справ у вищій освіті. У перспективі це може стати реальним викликом національній безпеці через вимивання інтелектуально-го й наукового потенціалу країни.

Проблемам реформування системи університетської освіти України, що розпочалося після 2014 р., присвячено чимало емпіричних розвідок. Так, А. Мордовець, С. Квіт і В. Мулявка здійснили загальний огляд проблем і наслідків освітніх реформ 2014–2016 рр. Праці Т. Костюк, Є. Вдовиченка присвячені аналізу автономізації університетів та побіжних проблем, пов'язаних із розширенням прав цих закладів вищої освіти (ЗВО) і їх повноважень в умовах кризової ситуації в державі. Своєю чергою, І. Дегтярьова наголошує на паралельному

процесі трансформації ролі МОН у системі вищої освіти України. В. Савченко, І. Булкін висвітлюють економічний вимір тих кризових процесів, що відбуваються у вітчизняній системі вищої освіти.

Більшість оприлюднених різноманітних наукових розвідок з означеної тематики мають описовий і фрагментарний характер, оскільки фокусуються на окремих аспектах кризового стану системи вищої освіти України. У цьому зв'язку виникає практична потреба системного аналізу урядової політики та реформ вітчизняної системи університетської освіти в постмайданний період.

Нове керівництво країни, що прийшло до влади на хвилі Революції Гідності, неодноразово наголошувало на реформуванні сфери освіти і науки як одному з пріоритетних завдань. Проте політичний курс влади в галузі освіти протягом 2014–2019 рр. виявився неоднозначним, а результати реформування – сумнівними. У багатьох випадках освітня політика уряду зводилась до скорочення державного фінансування та «відпускання» закладів вищої освіти в ринкове середовище.

Освітні реформи у неоліберальному дусі в умовах глибокої економічної кризи в Україні призвели до занепаду освітньої сфери. Надання ЗВО ширшої автономії, будучи прогресивним рішенням, виявилось не дуже ефективним інструментом. Вони отримали самостійність в умовах, коли простір можливостей для розвитку внаслідок зниження платоспроможності населення, демографічної кризи та політичної нестабільності максимально зменшився. Окрім того, вітчизняні заклади вищої освіти в переважній більшості виявилися неспроможними швидко перебудувати свою діяльність відповідно до нових реалій.

Повалення завдяки масовим протестам режиму В. Януковича в лютому 2014 р. і президентські вибори в травні того ж року стали відправною точкою формування в Україні нового політичного режиму на чолі з П. Порошенком. В умовах російської агресії та гострої економічної кризи нова влада оголосила курс на масштабні реформи економіки та державного управління.

У головних стратегічних документах нової влади – Коаліційній угоді п'яти політичних сил від 27 листопада 2014 р. і Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 р. питання реформування вищої школи та науки розглядаються лише побіжно. Так, у Коаліційній угоді декларується необхідність реалізації на практиці універ-

ситетської автономії, удосконалення мережі освітніх закладів у ланці вищої освіти, запровадження принципу «гроші ходять за студентом» при розподілі державного замовлення, ухвалення нового Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», переходу частки державного фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) на грантову основу, набуття Україною статусу асоційованого члена Рамкової програми ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020», створення технопарків, зближення різних секторів науки [1].

Урядові ініціативи з реформування галузей освіти та науки

У Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» освітня реформа та підтримка інновацій увійшли до переліку 62 реформ, однак не потрапили до десяти першочергових пріоритетів Стратегії. При цьому цей документ не містив жодної конкретики щодо реформування вищої освіти і науки [2]. Головною вадою як Коаліційної угоди, так і Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» була відсутність як концептуального бачення бажаного стану цих сфер, так і критеріїв успішності змін.

Політичний курс постмайданних урядів у галузі освіти і науки здійснювався під гаслами поліпшення якості освітніх послуг та ефективності бюджетних витрат. Він містив заходи, що, зокрема, стосувалися: надання закладам вищої освіти ширшої автономії, оптимізації їх мережі, посилення вимог до освітньої діяльності, активного запровадження конкуренції та ринкових механізмів у галузі, розроблення стандартів вищої освіти, централізації управління МОН.

Законодавчою основою курсу на автономізацію ЗВО став прогресивний Закон України «Про вищу освіту», ухвалений Верховною Радою України 1 липня 2014 р. Згідно з цим документом значно розширюється самостійність ЗВО в академічній, адміністративній та фінансовій сферах. Так, за цим Законом (стаття 32) їм надано право самостійно розробляти й реалізовувати освітні (наукові) програми в межах ліцензованої спеціальності; самостійно запроваджувати спеціалізації, визначати їх зміст і програми навчальних дисциплін [3]. Ця норма була підкріплена скасуванням МОН власних наказів щодо обов'язкових дисциплін у навчальних планах. Відтепер заклади вищої освіти мають самостійно затверджувати навчальні плани та визначати обсяги викладання навчальних дисциплін.

МОН уже не вказує, які дисципліни є обов'язковими чи необов'язковими, а лише окреслює їх можливу кількість (до восьми на семестр). У рамках розширення фінансової автономії ЗВО отримали право розпоряджатися власними надходженнями, відкривати рахунки, розміщувати кошти за основну діяльність у державних банках.

Зазнали суттєвих змін відносини профільного міністерства і ЗВО. Аналіз переліку повноважень МОН свідчить про його переорієнтацію на стратегічне планування, аналітичну роботу, розроблення освітніх стандартів, підтримку інфраструктури галузі, вдосконалення нормативно-правової бази. Це означає відмову держави від практики безпосереднього адміністрування діяльності закладів вищої освіти на користь дистанційного керування [4, с. 83]. Мінімізується можливість втручання МОН у формування ректорського корпусу. За Законом України «Про вищу освіту» (2014 р.), міністерство має укласти контракт із обраним кандидатом на посаду ректора не пізніше одного місяця з дня його обрання.

Традиційна функція МОН щодо контролю якості освітньої діяльності та її результатів покладається на новий орган – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), яке формується без участі профільного міністерства.

Автономізація мала на меті перетворити ЗВО на самостійні академічні підприємства, що конкурують на ринку освітніх і наукових послуг і гнучко реагують на запити суспільства, економіки та держави. Передбачалося, що «відпускання» закладів вищої освіти в ринкове середовище сприятиме підвищенню якості вищої освіти разом із очищенням галузі від неконкурентоспроможних гравців. Однак в умовах скорочення освітнього

ринку, обсягів фінансування механізм ринкової саморегуляції призвів до того, що ці заклади стали функціонувати не в режимі змагання за якість освіти, а в режимі виживання.

В українських реаліях курс на розширення університетської автономії наштовхнувся на адміністративні й фінансові проблеми. По-перше, труднощі виникли з імплементацією нового Закону «Про вищу освіту», яка потребувала прийняття більше ніж 50 нормативних актів (постанов уряду, наказів МОН). Через політичну нестабільність, часту зміну владних команд в уряді та профільному міністерстві цей процес гальмувався. Станом на кінець 2019 р. було прийнято лише понад 30 необхідних нормативних актів.

По-друге, просування університетської автономії в 2014–2016 рр. було зумовлене реформаторським порядком денним адміністрації президента П. Порошенка. У подальшому, починаючи із середини 2016 р., відбувається переміщення реформ у секторі вищої освіти на периферію суспільної уваги. При цьому кожен новий український уряд у цей період коригував підходи до пріоритетів у освітній і науковій політиці (табл. 1).

Як влучно охарактеризував ситуацію наприкінці 2017 р. колишній міністр освіти С. Квіт, «в основі нового закону була закладена концепція всебічної автономії університетів. Однак у її реалізації ми зупинилися на академічній складовій. Це дало очевидний прогрес, але без фінансової та організаційної автономії не може відбутися відчутного якісного зростання» [5]. Тому неготовність держави на практиці надати закладам вищої освіти більше повноважень є ключовою проблемою реалізації реформ у галузі вищої освіти.

Таблиця 1. Програмні засади діяльності Кабінету Міністрів України у сфері вищої освіти і науки в 2014–2018 рр.

Програмні документи	Основні положення
Програма посткризового уряду А. Яценюка від 1 березня 2014 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Децентралізація системи управління освітою; • забезпечення зв'язку освіти з вимогами ринку праці; • прийняття законів «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про студентське самоврядування»
Програми уряду А. Яценюка від 11 грудня 2014 р. та від 16 березня 2016 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Встановлення нових правил акредитації та ліцензування закладів вищої освіти; • підвищення якості освіти; • створення незалежної системи оцінки якості вищої освіти; • забезпечення фінансової автономії закладів вищої освіти; • упорядкування мережі ЗВО, її скорочення; • розроблення стандартів вищої освіти; • запровадження грантово-блочного фінансування ЗВО і конкуренції при розподілі держзамовлення; • прийняття нового закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»; • утворення Національного фонду досліджень, перехід фінансування НДДКР на проектну основу; утворення Національного депозитарію академічних текстів

Закінчення таблиці 1

Програмні документи	Основні положення
Програма уряду В. Гройсмана від 14 квітня 2016 р.	<ul style="list-style-type: none"> Зміна системи розподілу держзамовлення, зокрема фінансування закладів вищої освіти залежно від кількості абітурієнтів; надання цим закладам реальної фінансової та академічної автономії; підвищення якості освіти; лібералізація доступу на український ринок освіти іноземних вищих освітніх закладів; підвищення ефективності й результативності витрат держави на НДДКР; запровадження грантової системи фінансування наукових досліджень; сприяння комерціалізації результатів досліджень, створення дієвої системи трансферу технологій
Середньостроковий план пріоритетних дій уряду до 2020 року від 3 квітня 2017 р.	<ul style="list-style-type: none"> Реформування системи державного замовлення та фінансування вищої освіти; розширення фінансової автономії закладів вищої освіти; завершення розробки стандартів вищої освіти для всіх рівнів і галузей; урегулювання статусу коледжів і технікумів як провідних ланок системи професійної освіти; розвиток академічного підприємництва; створення нової системи управління, фінансування науки; поетапне зростання обсягу державного фінансування наукової сфери до рівня не менше ніж 0,5 % ВВП; збільшення частки грантів і проектного фінансування у державній підтримці науки; інтеграція України до Європейського дослідницького простору (ERA)
План пріоритетних дій уряду на 2017 рік від 3 квітня 2017 р.	<ul style="list-style-type: none"> Затвердження стандартів вищої освіти; підвищення якості освіти; розроблення концепції реформи фінансування вищої освіти; утворення Національної ради з питань науки і технологій; утворення Національного фонду досліджень, формування органів його управління; створення Національного депозитарію академічних текстів; формування нормативно-правової бази отримання статусу «дослідницького університету» ЗВО та утворення державних ключових лабораторій; формування Дорожньої карти інтеграції наукової сфери до Європейського дослідницького простору (ERA-UA)
План пріоритетних дій уряду на 2018 рік від 28 квітня 2018 р.	<ul style="list-style-type: none"> Затвердження стандартів вищої освіти; нормативно-правове забезпечення фінансово-економічних відносин у галузі; запуск Національного депозитарію академічних текстів; формування правової бази для державної атестації наукової діяльності ЗВО та запровадження базового фінансування науки в цих закладах; правове врегулювання статусу «дослідницького університету»; затвердження Дорожньої карти інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA)

Джерело: складено за [6; 7; 8].

Аналіз змісту й спрямованості зазначених програмних документів дає підстави поділити державну політику 2014–2019 рр. у галузі вищої освіти і науки на два періоди: реформаторський (середина 2014 р. – середина 2016 р.) і стабілізаційний (середина 2016 р. – серпень 2019 р.).

На першому етапі українські урядовці намагались проводити якісні та концептуальні зміни в академічній сфері. Так, протягом 2014–2016 рр. було ухвалено закони України «Про вищу освіту» та «Про наукову і науково-технічну діяльність», низку урядових постанов, наказів МОН щодо автономії вищих освітніх закладів, затверджено новий перелік галузей знань і спеціальностей. Також Україна

приєдналась до Рамкової програми ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020». Уже наприкінці реформаторського періоду, а саме навесні 2016 р., уряд змінив систему розподілу бюджетних місць між закладами вищої освіти, запровадивши формулу «гроші йдуть за студентом»: основними пріоритетами стали розширення університетської автономії та реформування системи державного фінансування галузі.

Зауважимо, що 2016 р. був перехідним. З одного боку, уряд В. Гройсмана зберіг реформаторську неоліберальну риторику попередників, а з іншого – окреслились нові підходи. У 2017–2018 рр. діяльність уряду у сфері вищої освіти та науки

сконцентрувалась на нормативно-правовому регулюванні та вирішенні організаційних питань. З наближенням електорального циклу 2019 р. уряд намагався уникати прийняття непопулярних або неоднозначних рішень, які могли б зумовити протести студентів і викладачів.

Іншим напрямом діяльності уряду в галузі вищої освіти стала оптимізація мережі ЗВО і централізація управління. Масовізація вищої освіти призвела до хвилеподібного збільшення кількості навчальних закладів. Так, за період з 1991 до 2014 рр. кількість ВНЗ III–IV рівнів акредитації зросла більше ніж удвічі – із 156 до 325 [7, с. 123]. Головну проблему в цій ситуації становила надмірна кількість навчальних закладів і їх мала потужність, що не сприяло поліпшенню ефективності використання бюджет-

них коштів. Світовий досвід свідчить, що великі вищі освітні заклади є потужнішими в акумуляції фінансових і кадрових ресурсів, а отже, більш спроможними до реалізації освітніх програм і наукових досліджень високої якості. Українська ситуація розвивалась у протилежному напрямі (табл. 2).

Із середини 2000-х років уряд з різним успіхом проводив політику оптимізації мережі закладів вищої освіти. Демографічна криза і глибока соціально-економічна криза 2014–2015 рр. призвели до зникнення з освітнього ринку багатьох малих приватних закладів вищої освіти, які не забезпечували належну якість навчання, та укрупнення державних освітніх закладів. Особливо активно політика оптимізації здійснювалась у 2014–2016 рр., коли МОН очолював С. Квіт.

Таблиця 2. Кількість закладів вищої освіти і студентів в Україні упродовж 2012/2013 – 2019/2020 н. р.

Навчальні роки	Кількість освітніх закладів, од.	Кількість студентів, тис.
2012/2013	334	1824,9
2013/2014	325	1723,7
2014/2015	277	1438
2015/2016	288	1375,2
2016/2017	287	1369,4
2017/2018	289	1329,9
2018/2019	282	1322,3
2019/2020	281	1266,1

Джерело: складено за [9].

Так, протягом 2014–2019 рр. за рахунок скасування ліцензій низки приватних ЗВО та злиття в державному секторі їх кількість скоротилась із 325 до 281, або на 15 %. При цьому серед них окрему групу становлять 18 освітніх закладів, які було переміщено із тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей і Криму. У 2015 р. в них навчалось лише 40 тис. студентів, у 2017 р. – 36 тис., а в 2019 р. – 32 тис. (2,6 % від загального студентського контингенту) [10, с. 94]. Ці освітні заклади практично не впливають на інституційний ландшафт і ситуацію в галузі. Водночас щодо цієї групи ЗВО влада проводить особливу політику. У 2016 р. при МОН створено Раду ректорів вищих навчальних закладів, які тимчасово переміщено із зони проведення антитерористичної операції, на законодавчому рівні врегульовано статус, права

та особливості освітньої діяльності цих закладів, надано низку пільг. У липні 2017 р. Верховна Рада України встановила фіксований обсяг держзамовлення на підготовку фахівців для ЗВО на території Донецької та Луганської областей, зокрема для переміщених навчальних закладів.

Паралельно з оптимізацією мережі закладів вищої освіти уряд активно проводив курс на централізацію управління галуззю. У 2014–2015 рр. до сфери управління МОН передано 19 аграрних освітніх закладів, а також кілька тих, які раніше підпорядковувалися фінансовим відомствам. У результаті частка державних ЗВО у підпорядкуванні МОН зросла із 62 до 75 %. Якщо врахувати приватні освітні заклади, які також перебувають у віданні профільного міністерства, то в 2019 р.

МОН підпорядковувалось 82 % усіх ЗВО країни. Відомчі системи вищої освіти зберегли лише силові відомства (13 освітніх закладів), Міністерство внутрішніх справ (11), Міністерство охорони здоров'я (17), Міністерство культури (11).

Ідеологія управління та реформ у сфері вищої освіти

В ідеологічному вимірі державну політику у сфері вищої освіти в 2014–2019 рр. можна охарактеризувати як неоконсервативну. З одного боку, Кабінет Міністрів активно запроваджував неоліберальні підходи та інструменти у системі економічних відносин у вищій школі. Метою реформаторів було включення закладів вищої освіти в ринкове середовище з тим, щоб поліпшувати ефективність їх роботи та якість послуг. З другого боку, уряд зберіг патерналістський контроль над галуззю, панівне становище державних закладів вищої освіти.

Постмайданні уряди опинилися перед традиційною політичною дилемою у сфері вищої освіти останнього десятиріччя: більш-менш рівномірно розподілити наявне державне фінансування або сконцентрувати обмежені бюджетні ресурси на підтримці найсильніших ЗВО. У цій ситуації українська влада обрала другий варіант і почала стимулювати конкуренцію між закладами вищої освіти. Ключовою інновацією стала зміна в 2016 р. механізму розподілу державного замовлення на підготовку фахівців. Відповідно до нових правил заклади вищої освіти отримали можливість претендувати на додаткові бюджетні місця (до 25 %) залежно від кількості вступників та результатів ЗНО абітурієнтів.

Запровадження механізмів конкуренції в цій сфері призвело до того, що найпопулярніші серед абітурієнтів ЗВО стали отримувати найбільше бюджетних місць, і навпаки. Ця новація в подальшому справила значний вплив на процеси та інституційний ландшафт у галузі вищої освіти. Оскільки уряд у наступні роки постійно зменшував обсяг держзамовлення, то в системі вищої освіти виникла така ситуація: збільшення бюджетних місць для одних ЗВО відбувалося за рахунок зменшення для інших.

Новий механізм розподілу держзамовлення сприяв посиленню провідних і потужних закладів вищої освіти, які завдяки цьому збільшили обсяги прийому. Одночасно він послабив менш потужні регіональні університети, а також невеликі ЗВО. До 2016 р. в освітньому ландшафті країни існувало

п'ять макрорегіонів: Західний (Львів), Київський, Східний (Харківський), Придніпровський (Дніпро, Запоріжжя) та Південний (Одеський). Результати вступних кампаній 2016–2019 рр. засвідчили, що зі зміною адміністративної системи розподілу бюджетних місць між закладами вищої освіти на більш конкурентну, рух абітурієнтів з високими балами ЗНО і, відповідно, державних фінансів у галузі стали все більше концентруватись у трьох регіонах – Києві, Харкові та Львові. На ці три університетські центри в 2016–2019 рр. припадало понад 50 % місць державного замовлення. Водночас дніпровські, запорізькі та одеські ЗВО, не витримавши конкуренції, у цей період втратили до 30 % бюджетних місць і контингенту [9].

Аналіз розподілу бюджетних витрат на університетську науку в цей період також свідчить про схильність уряду до підтримки потужних ЗВО. Так, до 20 % від їх загального обсягу припадало на два університети – Київський національний університет імені Тараса Шевченка та НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; понад 70 % – на 30 провідних технічних і класичних університетів [11, с. 78].

Паралельно відбулись значні зміни у внутрішньому управлінні закладів вищої освіти – скорочення кількості викладачів, їх масове переведення на однорічні трудові контракти, запровадження неповної зайнятості, поширення кількісних систем оцінювання діяльності, посилення позицій керівництва всередині ЗВО.

Неоконсервативний курс уряду також виявився у збереженні домінуючого положення державних закладів вищої освіти. Новий Закон України «Про вищу освіту» декларував, що приватні ЗВО зможуть претендувати на отримання державного замовлення, однак на практиці це не було реалізовано. Більше того, унаслідок оптимізації мережі закладів вищої освіти, кількість приватних ЗВО в 2014–2019 рр. зменшилася з 96 до 73 (на 20 %), а частка державного сектору в галузі навіть трохи зросла – із 70,5 до 74 % [9].

Ще більш кризові процеси спостерігались у приватному секторі вищої освіти України, який розвивається в умовах відсутності фінансової підтримки з боку держави, нестабільності ринку освітніх послуг. З середини 2000-х років відбувалося повільне зменшення частки студентів приватних ЗВО в загальному контингенті: якщо в 2005 р. вона становила 14,7 %, то в 2010 р. – 12 %, а в 2015 р. – 9,3 % [12]. У постмайданний період ця

тенденція лише посилилась через загострення демографічних та економічних проблем. На початок 2019 р. у приватних ЗВО навчалося лише 8 % студентського контингенту [13].

Позиції парламентських сил щодо питань вищої освіти

За результатами дострокових виборів 2014 р. у Верховній Раді України VIII скликання сформувалося шість фракцій: партії «Блок Петра Порошенка» (БПП); політичних партій «Народний фронт» (НФ), «Опозиційний блок» (ОБ), «Об'єднання «Самопоміч»; Радикальної партії Олега Ляшка (РПЛ); ВО «Батьківщина», а також дві депутатські групи – «Відродження» (з червня 2015 р. – «Партія Відродження») та «Воля Народу». Їх позиція стосовно політики вищої освіти значною мірою визначалася ставленням до курсу розпочатих владою реформ, процесів демократизації та децентралізації.

БПП і НФ як основні провладні фракції протягом 2014–2015 рр. активно підтримували ініціативи уряду у сфері вищої освіти і науки, однак з 2016 р. увага до цих питань значно зменшилась, а реформаторський запал зник. Керівництво цих партій, формально декларуючи ідею університетської автономії, продовжувало розглядати ЗВО як залежні державні установи, витратну соціальну галузь. У той же час підконтрольність закладів вищої освіти владі відкривала можливості для їх залучення до системи адміністративного ресурсу на виборах. Тому депутати правлячих партій не були зацікавлені в демонтажу чинної патерналістської моделі функціонування системи вищої освіти.

ОБ та «Батьківщина» як авторитарні політичні сили не підтримували розширення автономії ЗВО, неоліберальні реформи в галузі вищої освіти та науки. Єдиний виняток – питання переміщених із зони АТО вищих навчальних закладів, у якому вони мали свої політичні інтереси. Депутатські групи «Партія Відродження» і «Воля Народу», які склалися з бізнесменів, загалом приділяли мало уваги освітнім змінам. РПЛ поєднувала вимоги збільшення фінансування освіти та науки з необхідністю їх реформування, проте переважно не голосувала за неоліберальні ініціативи МОН і уряду. Єдиною фракцією, яка системно виступала за запровадження автономії ЗВО та механізмів конкуренції в галузі, була ліберальна «Самопоміч».

Питання освіти і науки вже традиційно не були пріоритетними у порядку денному парламенту.

Яскравий приклад – тривала епопея з прийняттям нового рамкового Закону «Про освіту», що розтянулася майже на рік. Цьому також сприяв і той факт, що у Верховній Раді після виборів 2014 р. значно зменшилося представництво академічної спільноти. Якщо у Верховній Раді України VII скликання (2012–2014 рр.) з освітньою сферою було пов'язано 17 депутатів, то в Раді VIII скликання – лише 9 [14, с. 214]. Комітет з питань освіти і науки виявився одним із найменш чисельних у парламенті – лише 7 членів, що засвідчило відсутність інтересу депутатів до цих сфер, негативно вплинуло на темп законодавчої роботи. Для порівняння: «ресурсні» комітети з питань податкової та митної політики, аграрної політики, бюджету нараховували 29–32 депутати.

Державне фінансування вищої освіти

В економічному вимірі функціонування системи вищої освіти залежить від рівня й темпів розвитку економіки, процесів її структурної перебудови, стану державних фінансів, бюджетної, науково-технічної політики уряду, вимог ринку праці. При цьому політичну значущість галузі відображає рівень її державного фінансування. Ураховуючи те, що влада в постмайданний період обрала курс на «відпускання» ЗВО у вільне плавання, вони повною мірою відчули глибоку соціально-економічну кризу 2014–2016 рр. Економічний розвиток України в цей період характеризувався падінням ВВП, промислового виробництва, експорту, платоспроможності й рівня життя населення, відбувалися деіндустріалізація, відплив молоді за кордон. В умовах гострої кризи державних фінансів влада зменшила витрати на освіту та науку, які й так у часи незалежності традиційно фінансувалися за залишковим принципом. Ці сфери випали з переліку реальних пріоритетів уряду, що яскраво підтверджують статистичні дані.

Формально розмір зведеного бюджету освіти (витрати уряду та місцевої влади) в 2014–2019 рр. постійно зростав в абсолютних цифрах (у гривнях): 2014 р. – 100,1 млрд, 2015 р. – 114,2 млрд, 2016 р. – 129,4 млрд, 2017 р. – 168,6 млрд, 2018 р. – 221,9 млрд, 2019 р. – 228 млрд [9], однак у реальності через падіння ВВП та інфляцію відбулося фактичне зменшення рівня державного фінансування галузі (рис. 1).

Скорочення фінансування вищої освіти виявилось іще більшим, ніж освітньої сфери в цілому, і становило понад 25 %: з 2 % – у 2013 р. до 1,5 % ВВП – у 2017–2019 рр. (рис. 2). При цьому власне державні витрати зменшилися з 1,4 до 1,1 % ВВП.

Рис. 1. Державне фінансування освітньої сфери в Україні впродовж 2012–2019 рр., у % до ВВП

Джерело: складено за [9; 12].

Рис. 2. Частка витрат на вищу освіту впродовж 2012–2019 рр., у % до ВВП

Джерело: складено за [9; 12].

Частка видатків на вищу школу у структурі державних витрат також зменшилась: у 2012–2013 рр. вона становила 6 %, у 2014 р. – 5,4 %, у 2015 р. – 4,6 %, у 2016 р. – 4,2 %, у 2017 р. – 3,7 %, а 2018 р. це було 3,9 % [15]. Уряд обмежував зростання витрат на підготовку кадрів, переклав на заклади вищої освіти більшу частку витрат на комунальні послуги, майже не фінансував університетську науку. Зменшення фінансування обґрунтовувалося неефективністю бюджетних витрат у галузі та низькою якістю менеджменту у ЗВО.

Динаміка витрат на вищу освіту свідчить про певну стабілізацію їх рівня в 2015–2018 рр. після різкого падіння, але це не сприяло вирішенню проблем галузі.

Структура витрат українських закладів вищої освіти відтворює кризовий стан галузі. Основні статті видатків бюджетів ЗВО спрямовано не на поліпшення якості освіти, а на поточні потреби: до 90 % витрат припадає на фонд заробітної плати, оплату комунальних послуг, стипендіальний фонд, утримання інфраструктури. Попри суспільну важливість освіти, оплата праці викладачів ЗВО традиційно залишається низькою і ніколи протягом періоду незалежності не перевищувала середню в державі [16, с. 4]. Її рівень визначається централізовано і жодним чином не пов'язаний з якістю викладання чи результативністю наукової роботи.

У зазначений період також відбулася зміна бюджетних пріоритетів уряду в освітній сфері. Якщо

в 2012–2013 рр. на сектор вищої освіти припадало 28,4–28,9 % усіх освітніх витрат, то в 2014 р. – 28,3 %, у 2015 р. – 27,1 %, у 2016 р. – 27,2 %, у 2018 р. – 21,8 %. У той же час пріоритет надавався середній освіті. Частка цієї ланки в структурі освітніх витрат постійно зростала: 2014 р. вона становила 42,4 %, 2015 р. – 43,5 %, 2016 р. – 43,7 %, 2018 р. – 47,5 % [9].

Фінансування науки в Україні

В умовах економічної стагнації ні держава, ні бізнес не спроможні інвестувати значні кошти в розвиток науки. Збільшенню інвестицій у НДДКР також не сприяє сировинна орієнтованість експорту вітчизняної продукції. Економіка України характеризується низьким рівнем наукоємності, доданої вартості, а отже, не може масово впроваджувати результати НДДКР, зокрема інноваційні технології, – вони їй просто не потрібні. Як наслідок, рівень наукоємності ВВП України за останні 25 років зменшився більше як у 5 разів.

Рівень наукоємності ВВП УРСР наприкінці 1980-х років був зів'язаним з аналогічними показниками промислово розвинутих країн, понад те – випереджав рівень США, Німеччини, Франції, Великої Британії та Італії. Але в 1990–2018 рр. відбулося радикальне скорочення показника з 3,05 до 0,54 % ВВП. Для порівняння: розвинуті країни задля підтримання власної конкурентоспроможності інвестують у науково-технічну сферу в кілька разів

більше: Ізраїль – 4,3 %, Японія та Південна Корея – по 3,4 %, Швеція та Фінляндія – по 3 %, США та Німеччина – по 2,8 %, ЄС-28 – 2 % [17].

Відповідно, зменшується державна підтримка науки. Рівень державного фінансування вітчизняної науки жодного разу не перевищував 0,5 % ВВП, а в 2015–2017 рр. він був найнижчим за останні 20 років і становив 0,2–0,25 % ВВП. Розміри фінансування вітчизняної науки свідчать про те, що в Україні ця галузь фактично знищена і функціонує лише як атрибут державності (рис. 3). Можна констатувати, що нині галузеву та заводську науку практично ліквідовано, академічна та університетська – перебувають у глибокій кризі.

Система державного фінансування української науки не орієнтована на одержання кінцевого прикладного результату, а виконання більшості НДДКР припиняється на завершальних, найбільш ресурсоємних етапах. Бюджетні кошти розпорошуються між 28 розпорядниками, що зумовлює неефективність управління наукою.

Тенденція до зменшення фінансування науки спостерігається впродовж останніх 15 років, а після 2014 р. відбулося різке падіння до історичних мінімумів. У 2014–2019 рр. бюджетні витрати на НДДКР скоротились у 1,5 раза порівняно з попереднім періодом, а їх частка у структурі державних витрат зменшилася з 1,5 % – у 2012 р. до 0,5–0,6 % – у 2018 р. (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка фінансування науки в Україні у 2000–2019 рр., у % до ВВП

Джерело: складено за [8; 16].

Понад три чверті наукового бюджету країни спрямовується на підтримку діяльності НАН України і п'яти галузевих академій (медичної, аграрної, правової, педагогічної, мистецької). При цьому обсяг фінансування, що виділяється урядом, не покриває навіть їхні мінімальні потреби. Значна частка цих коштів витрачається не на наукові проекти чи нове обладнання, а на утримання будівель, оплату комунальних послуг. Унаслідок зменшення фінансування в 2014–2016 рр. в академічному секторі науки було скорочено понад 30 % працівників, закрито низку пріоритетних дослідницьких програм.

Криза вразила й університетську науку. Українські ЗВО так і не стали ефективними інноваційними платформами, які би стали драйверами економічного, технологічного розвитку країни і місцевих громад, забезпечили науково-технічну підтримку перспективних галузей. Серед причин такої ситуації – нереформованість освітніх закладів, їхня низька дослідницько-інноваційна спроможність, незначний попит на наукову продукцію всередині країни, відсутність державної політики підтримки інновацій.

У 2014–2019 рр. на розвиток університетської науки спрямовувалося лише 10 % від загальному обсягу витрат уряду на підтримку науки – 400–600 млн грн. Це становило приблизно 2,5 % від бюджетних асигнувань на утримання державних ЗВО [17]. Для порівняння: у країнах Західної Європи та США цей показник у середньому становить 25–30 %, у Швеції, Швейцарії, Великій Британії рівень витрат на дослідження перевищує 45 %, що дає змогу закладам вищої освіти цих країн бути провідними центрами досліджень та інновацій, робити відчутний внесок у конкурентоспроможність національних економік.

Таким чином, попри формальну рівність усіх секторів НДДКР, університетська наука в Україні залишається у дискримінаційному становищі. На відміну від академічного сектору, заклади вищої освіти не отримують від держави базового фінансування для своєї наукової діяльності й можуть претендувати лише на конкурсне фінансування від МОН.

Університетська наука в Україні, порівняно з академічною, має низку недооцінених переваг. По-перше, вона динамічніша та гнучкіша, оскільки орієнтується на потреби промисловості та бюджетне фінансування короткострокових (дво-, трирічних) наукових тем. По-друге, в умовах ринку університетські НДДКР демонструють значно вищу

економічну ефективність: на кожну бюджетну гривню припадає 0,75 грн самостійно зароблених коштів [17]. Зрештою, наука у вищій школі є менш витратною, оскільки дослідження, які виконують викладачі, мають подвійне застосування: з одного боку, це результати досліджень, з іншого – основа для оновлення навчальних програм і планів.

Протягом останнього десятиліття уряд кілька разів намагався вирішити проблему посилення наукової функції ЗВО. Першою такою ініціативою стала Державна науково-технічна програма «Наука в університетах» 2008–2012 рр. (постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1155). Протягом 2009–2010 рр. програма виконувалася лише на 15 %. У 2012 р. термін її дії був продовжений до 2017 р., проте фінансування практично повністю припинилося. Під час оптимізації бюджетних витрат постановою уряду від 5 березня 2014 р. виконання цієї програми було достроково припинено.

Іншим кроком у цій сфері стала практика надання урядом провідним вітчизняним закладам вищої освіти статусу «самоврядного (автономного) дослідницького ВНЗ» (Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2010 р. № 163). У 2009–2010 рр. такий статус був наданий 14 освітнім закладам на десять років. Він передбачав ширші права й додаткове фінансування науково-дослідницької діяльності. Водночас подальша реалізація цієї ініціативи засвідчила, що присвоєння цього статусу не дало її учасникам суттєвих переваг. Зокрема, не втіленою залишилися надана дослідницьким університетам можливість державного фінансування НДДКР у розмірі не менш як 25 % бюджетних асигнувань, що виділяються на їх утримання.

Новий закон «Про вищу освіту» (2014 р.) скасував урядову постанову щодо статусу дослідницького університету, але передбачив можливість отримання такого статусу. Відповідно до Закону, уряд мав розробити нову постанову, яка б урегулювала це питання. Дотепер цього не зроблено.

На початку 2018 р. новостворена Національна рада з питань розвитку науки і технологій прийняла рішення про початок проведення атестації наукової діяльності закладів вищої освіти. Ті з них, які успішно пройшли відбір, отримували б від держави протягом п'яти років базове фінансування НДДКР. Уряд схвалив порядок атестації 22 серпня 2018 р. [8, с. 88]. Перша така атестація мала відбутися наприкінці 2019 р., але була призупинена з технічних причин.

Висновки

Система вищої освіти України на сучасному етапі опинилась у лещатах невирішених пострадянських проблем і домінування неоліберальних підходів в освітній політиці держави. Університетські реформи після Революції Гідності були покликані змінити «правила гри» в галузі у бік підвищення конкуренції, які через брак політичної волі виявилися половинчастими.

На основі спрямованості змін державну політику у сфері вищої освіти та науки в 2014–2018 рр. можна поділити на два періоди: реформаторський (середина 2014 р. – середина 2016 р.) і стабілізаційний (середина 2016 р. – серпень 2019 р.). Під час першого періоду влада намагалася проводити концептуальні зміни, була ухвалена прогресивна правова база реформування університетської системи. Вважалося, що «відпускання» закладів вищої освіти у ринкове середовище сприятиме поліпшенню якості освіти разом з очищенням освітнього ринку від неконкурентоспроможних гравців.

Відповідно до неоліберальних поглядів основним інструментом змін було зменшення державного фінансування закладів вищої освіти, реформа системи його розподілу. За останні п'ять років державні витрати на вищу школу зменшилися на 25 %. В українських реаліях це, з одного боку, призвело не так до посилення конкуренції між ЗВО та поліпшення якості освіти, як до загострення наявних проблем, які урізане фінансування вже не могло пом'якшувати. З другого боку, влада, декларуючи прихильність до ідеї університетської автономії, у підсумку виявилась не готовою надати їм більше повноважень.

У 2017–2018 рр. уряд В. Гройсмана перейшов до стратегії стабілізації, сконцентрувавшись на нормативно-правовому регулюванні та уникаючи нових радикальних змін.

Якщо визначити тих, хто найбільше виграв від проведених у галузі реформ, то це керівники ЗВО та уряд. Ректори значно посилили свої позиції всередині освітніх закладів завдяки курсу на їх автономізацію. Уряд, державна бюрократія зберегли високий рівень адміністративного контролю над системою вищої освіти і одночасно знизили бюджетні витрати на її утримання. Розширена автономія університетів функціонує паралельно з централізованою системою управління.

Наявний стан «зависання» системи вищої освіти в Україні в інституційній стагнації і проблемах несе низку потенційних ризиків для національної безпеки. У провідних країнах Заходу та Південно-Східної Азії висока якість НДДКР і підготовки кваліфікованих фахівців розглядаються як важливі інструменти забезпечення інтелектуальної незалежності, конкурентоспроможності країн у світовій економіці та політиці. У цьому контексті падіння якісних показників в українській вищій освіті у перспективі може вимити інтелектуальні ресурси, необхідні Україні для виходу з перманентної соціально-економічної кризи, створити виклики для державної гуманітарної політики.

Кризові процеси в українській науці підривають науково-технологічний потенціал країни, можливості для швидкої модернізації вітчизняної економіки. Критична ситуація у цій сфері потребує з боку держави збільшення загального фінансування науки, стимулювання посилення дослідницько-інноваційної спроможності закладів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Угода про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» від 27 листопада 2014 року / Верховна Рада України восьмого скликання. 77 с. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15> (дата звернення: 12.08.2021).
2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 09.02.2021).
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 03.02.2021).
4. Дегтярьова І. Міністерство освіти і науки України у системі державного управління вищою освітою: правовий статус та сфера компетенцій. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2018. № 1. С. 81–91.
5. Квіт С. Реформування вищої освіти в Україні: три з половиною роки після Революції Гідності. *Дзеркало тижня*. 2017. Вип. 39. 21–27 жовт.

6. Середньостроковий план пріоритетних дій уряду до 2020 року та план пріоритетних дій уряду на 2017 рік : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 № 275-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/249935442> (дата звернення: 17.03.2021).
7. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с. (До 25-річчя незалежності України).
8. Мех О. А. Трансформація та перспективи розвитку системи управління науково-технологічною сферою України. *Наука та наукознавство*. 2019. № 2 (104). С. 69–94.
9. Вища освіта в Україні у 2019 році : статистична інформація / Державна служба статистики України. Київ, 2020. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 27.01.2021).
10. Костюк Т. Релятивна автономія закладів вищої освіти: децентралізація чи централізація державного управління вищою освітою в Україні? *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2018. № 3. С. 92–96.
11. Мулявка В. Чотири міфи про українську вищу освіту. *Спільне : журнал соціальної критики*. 2017. URL: <https://commons.com.ua/uk/chotiri-mifi-pro-ukrayinsku-vishu-osvitu/> (дата звернення: 06.05.2021).
12. Мордовець А. В. Теоретичне обґрунтування напрямів модернізації системи вищої освіти України. *Ефективна економіка*. 2019. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2019/43.pdf (дата звернення: 24.06.2021).
13. Вдовиченко Є. В. Особливості автономізації вищих навчальних закладів України. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2015. № 4. С. 212–217.
14. Гуляницький, А. Системна криза вищої освіти України: формування периферійної моделі. *Спільне : журнал соціальної критики*. 2017. URL: <https://commons.com.ua/uk/pro-sistemnu-krizu-vishoyi-osviti-ukrayini/> (дата звернення: 24.06.2021).
15. Савченко В. Г. Модернізація державного механізму фінансування вищої освіти в умовах її реформування. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 3 (58). С. 1–6.
16. Булкин І. Масштаби кризи фінансування науково-технічної діяльності в Україні. *Спільне : журнал соціальної критики*. 2017. URL: <https://commons.com.ua/uk/masshtaby-krizisa-nauki/> (дата звернення: 11.04.2021).
17. Стріха М. Університетська наука України: на шляху від СРСР до Європи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-interview-2017-11-14-universitetska-nauka-ukrayini-na-shlyahu-vid-srsr-do-evropi> (дата звернення: 10.08.2021).

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. *Agreement on the Coalition of factions «European Ukraine»*. (2014, November 11). zakon3.rada.gov.ua. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15> [in Ukrainian].
2. The President of Ukraine. *On Sustainable Development Strategy Ukraine – 2020: Decree of the President of Ukraine from 12 January 2015, No. 5/2015*. (2015). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved February 09, 2021 from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada of Ukraine. *On Higher Education: Law of Ukraine from 01 July 2014, No. 1556-VII*. (2014). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved March 03, 2021 from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
4. Dehtiarova, I. (2018). Ministry of Education and Science of Ukraine in the system of public administration of higher education: legal status and scope of competencies. *Visnyk NADU. Seriya "Derzhavne upravlinnia"*, 1, 81–91 [in Ukrainian].
5. Kvit, S. (2017). Reforming higher education in Ukraine: three and a half years after the Revolution of Dignity. *Dzerkalo tyzhnia*, 39 [in Ukrainian].
6. Cabinet of Ministers of Ukraine. *Medium-term plan of priority actions of the Government until 2020 and the plan of priority actions of the Government for 2017: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 03 April 2017, No. 275-r*. (2017). Government portal: official website. Retrieved March 17, 2021 from <https://www.kmu.gov.ua/npas/249935442> [in Ukrainian].
7. Kremen, V. H. (Ed.), et al. (2016). *National report on the state and prospects of education in Ukraine* (To the 25th anniversary of Ukraine's Independence). Kyiv: Pedagogichna dumka, 448 p. [in Ukrainian].
8. Mekh, O. A. (2019). Transformation and prospects of development of the management system of the scientific and technological sphere of Ukraine. *Nauka ta naukoznavstvo*, 2(104), 69–94 [in Ukrainian].

9. State Statistics Service of Ukraine. (2020). *Higher education in Ukraine in 2019: statistical information*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved January 27, 2021 from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
10. Kostiuk, T. (2018). Relative autonomy of higher education institutions: decentralization or centralization of public administration of higher education in Ukraine? *Derzhava ta rehiony. Seriya: Derzhavne upravlinnia*, 3, 92–96 [in Ukrainian].
11. Muliavka, V. (2017). Four myths about Ukrainian higher education. *Spilne: zhurnal sotsialnoi krytyky*. Retrieved May 06, 2021 from <https://commons.com.ua/uk/chotiri-mifi-pro-ukrayinsku-vishu-osvitu/> [in Ukrainian].
12. Mordovets, A. V. (2019). Theoretical substantiation of directions of modernization of the system of higher education of Ukraine. *Efektivna ekonomika*, 6. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2019/43.pdf [in Ukrainian].
13. Vdovychenko, Ye. V. (2015). Features of autonomy of higher educational institutions of Ukraine. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya: Filosofiia. Sotsiologhiia. Politologhiia*, 4, 212–217 [in Ukrainian].
14. Hulianyskyi, A. (2017). The systemic crisis of higher education in Ukraine: the formation of a peripheral model. *Spilne: zhurnal sotsialnoi krytyky*. Retrieved June 24, 2021 from <https://commons.com.ua/uk/pro-sistemnu-krizu-vishoyi-osviti-ukrayini/> [in Ukrainian].
15. Savchenko, V. H. (2017). Modernization of the state mechanism of financing higher education in the conditions of its reform. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, 3(58), 1–6 [in Ukrainian].
16. Bulkin, I. (2017). The scale of the funding crisis for scientific and technical activities in Ukraine. *Spilne: zhurnal sotsialnoi krytyky*. Retrieved April 11, 2021 from <https://commons.com.ua/uk/masshtaby-krizisa-nauki/> [in Russian].
17. Strikha, M. (2017, November 14). *University science of Ukraine: on the way from the USSR to Europe*. mon.gov.ua. Retrieved August 10, 2021 from <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-interview-2017-11-14-universitetska-nauka-ukrayini-na-shlyaxu-vid-srsr-do-evropi> [in Ukrainian].